

Fångutväxlingarna i Göteborg 1943 och 1944

Se även : MPT 35 / 1994 s.34-35

MPT 49 / 2001 s.25-53

MPT 77 / 2015 s.53-56

Under andra världskriget skedde åren 1943 och 1944 två stora fångutväxlingar i Göteborgs hamn mellan de allierade och axelmakterna. Det hela organiserades av Röda korset med greve Folke Bernadotte i spetsen och samordnades med liknande utväxlingar i andra delar av världen. Utväxlingarna av fångar kunde ske i Sverige på grund av landets neutralitet. De två svenska

Greve Folke Bernadotte i samspråk med australiensiska krigsfångar som anlänt med tyskt tåg till Amerikaskjulet i Göteborgs hamn.

atlantångarna M/S Gripsholm och S/S Drottningholm, ägda av Svenska Amerika Linien var sedan 1942 hyrda av Röda Korset, till största delen betalda av USA, för att utföra dylika transporter av fångar och sårade. De kallades för "Vita båtarna" eftersom de för uppgiften var helt vitmålade och gick fullt upplysta över havet. De hade målade svenska flaggor på sidorna, Röda korsets symbol på däck och ordet "diplomat" i stora bokstäver på sidorna av skrovet. Vid första utväxlingen, vilken skedde i oktober 1943 utväxlades cirka 5300 fångar och vid andra tillfället, i september 1944 utväxlades cirka 5500 fångar.

Utväxlingen 1943

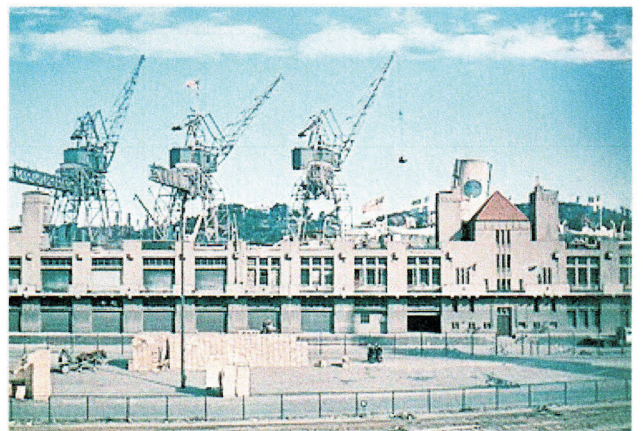
Den första fångutväxlingen skedde 18–21 oktober 1943. Efter långa förhandlingar inleddes det hela på måndagsmorgonen den 18 oktober med att de två tyska lastfartygen Rügen och Meteor, som seglat från Swinemünde anlände Göteborg med framförallt engelska krigsfångar. Rügen lade först till vid Stigbergskajen medan Meteor lade till i Frihamnen.^[1] Vid Amerikaskjulet låg redan atlantångaren Drottningholm som skulle ta emot delar av de allierade fångarna.

Direkt vid ankomst hölls möte mellan greve Folke Bernadotte (Röda korset), den tyska marinattachén Paul von Wahlert^[2], tyska generalkonsuln i Göteborg Carl von Below^[3], Regierungsrat Ruoff, de båda befälhavarna på fartygen, Oberstaabsarzt von Schelling och Oberstaabsarzt Fritsche samt schweiziske militärattachén kapten Arnold Kaech.^[1]

Tidigt på tisdagsmorgon den 19 oktober anlände två långa tåg fullsatta med allierade fångar Göteborg från Trelleborg. Efter att passagerarna gått av vid Stigbergskajen dirigerades ena tåget till Frihamnen.^[1]

För båda fångutväxlingarna 1943 och 1944 i Göteborg användes SS Drottningholm, här fotograferad i Göteborgs hamn.

Amerikaskjulet vid Stigbergskajen, där delar av fångutväxlingarna 1944 och 1943 skedde. Denna bild är från 1944, samma år som den andra fångutväxlingen.

36 timmar försenade, på onsdagen den 20 anlände sedan de två engelska fartygen *Empress of Russia* och *Atlantis*, den senare en 15000 tons kryssare med 800 tyska fångar ombord.^[1] När de engelska soldaterna lämnat fartyget *Rügen* och anträt *Empress of Russia* fortsatte *Rügen* ut till Frihamnen för att ta emot de tyska passagerarna från *Atlantis*.^[1]

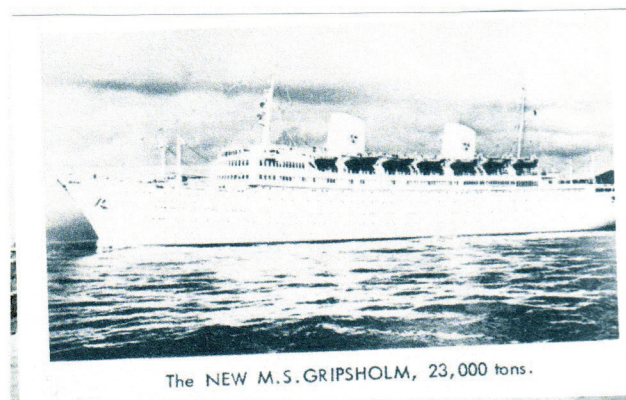
Röda korset hade cirka 100 män och kvinnor som bistod och kronprinsessan *Louise*, syster till befälhavare *Lord Mountbatten*, var på plats.^[1]

Klockan sex på morgonen torsdagen den 21 oktober lämnade skeppen Göteborg. Med sig hade de 4159 allierade fångar på *Empress of Russia*, *Atlantis* och *Drottningholm*, 831 tyskar på *Meteor* och *Rügen*, och 250-300 tyska civilfångar med tåg till Trelleborg, och vidare med *Sassnitzfärjan*.^[4]

Fångutväxlingen synkroniserades med en annan liknande utväxling i Oran och Marseille, med totalt cirka 10000 fångar. Utväxlingar skedde även i Barcelona och Nordafrika.^[1]

Utväxlingen 1944

Den andra fångutväxlingen i Göteborg under andra världskriget inträffade 7–9 september. Redan den 23 augusti avgick M/S *Gripsholm* från New York till Sverige med främst tyska krigsfångar.^[5] Torsdag den 7 september anlände de 682 tyska soldaterna och civila Frihamnen i Göteborg. Många var tillfångatagna i Tunisien, vid El Alamein, i Italien och i Frankrike.^[6] När de anlände stod många uppe på däck och sjöng *Deutschland, Deutschland über alles* ackompanjerad av KA 4:as fritidsorkester som stod på land, samtidigt som heilande flickor från tyska kolonin i Stockholm hälsade sin landsmän.^[6]

Under utväxlingen 1944 användes, utöver S/S *Drottningholm* även M/S *Gripsholm*. *Gripsholm* här fotograferad innan hon målades vit för diplomatuppdraget.

På land möttes de av Greve Folke Bernadotte, tillsammans med tyska ministern Hans Thomsen från Stockholm, E. Stjernstedt, polismästare Ernst Fontell, representanter från Oberkommando der Wehrmacht och tyska legationen i Stockholm.^[6] Även Prinsessan Sibylla och Malte Jacobsson besökte händelsen.^[6] Vid hamn låg lasaretsfartyget Prins Carl som direkt tog emot 132 sängliggande.

Lottorna från Röda korset skötte utspisning av middag. Älvsborgs regementes musikkår spelade och ett par timmar innan de tyska soldaterna gick på tåget mot Trelleborg höll minister Thomsen tal och manade till "fortsatt trohet mot der Führer".^[6]

Detta var M/S Gripholms femte resa som utväxlingsfartyg som då transporterat 9000-10000 människor på dessa färder. De hade bland annat gjort utväxlingar i Japan och i Portugisiska Västindien. Kapten för Gripholm var Sigfrid Ericsson. Besättningen representeras av 21 nationaliteter varav 160 svenskar. Där fanns två läkare, en svensk och en amerikansk, fyra sjuksköterskor samt manliga sjukvårdare för de psykiskt sjuka.^[6]

Klockan 7-8 på torsdagsmorgonen den 8 september började tåg från Trelleborg köra mot Frihamnen för att lasta ut över 1700 amerikanska och engelska soldater och officerare. 400 sängliggande fördes direkt till Gripholm, övriga inkvarterades i Göteborg.^[7]

Till Stigbergskajen kom Drottningholm från England med 500 tyska kvinnor och barn från krigsläger i Port Erin på Isle of Man, tillsammans med ett antal finska soldater.^[7]

Den sista stora transporten av fångar västerifrån anlände sent på fredagskvällen den 9 september med skeppet Arundel Castle vilket medförde 900 tyskar, i första hand soldater från Nordafrika, det vill säga rester av Rommels ökenarmé. Dessa fördes ombord på tåg till Trelleborg.^[7]

Efterspel

En tysk fånge dog under utväxlingen i Göteborg och begravdes 15 september på Kvibergs kyrkogård i en gemensam grav med 98 omkomna tyskar från Westfalenkatastrofen.^[8]

KRIGSFÅNGEUTVÄXLINGEN 18 – 21 oktober 1943

Fartygen MANGALORE och TRAVANCORE (förhyrda av Int. Röda Korset)
Ankom med 4000 postsäckar

Vidare ankom ett brittiskt lasarettsfartyg ARUNDEL CASTLE med 3000 postsäckar.

Två tyska båta WARTBURG och STRASSBURG ankom med tillsammans 8000
postsäckar

Den 18 ok. -43 anlände två tyska lastfartyg RÜGEN och METOR med brittiska
krigsfångar

Den 20 okt.-43 ankom två brittiska fartyg EMPRESS of RUSSIA och ATLANTIS med
krigsfångar

Den 19 okt. -43 ankom två tåg från Trelleborg med allierade krigsfångar.

I Wikipedia skriver man om Sassnitzfärjan och utväxling av 300 tyska civilfångar.
(Vad jag vet om färjan så togs den urbruk och alla turer ställdes in pga
krigshandlingar och öppades först efter krigsslutet)

Krigsfångeförsändelse från GÖTEBORG / Sverige den 20,10,43 till LINCOLN / England.

Torsdagen den 21.10.43 avgick "S/S Drottningholm" från Göteborg med 1451
passagerare till LEIT / England.

KRIGSFÅNGEUTVÄXLINGEN 7 – 9 SEPTEMBER 1944

DROTTNINGHOLM ankom den 7.9.44 och avgick 10.9.44 med 1200 postsäckar till UK.

GRIPSHOLM ankom den 8.9.44 och avgick den 10.9.44 med 4500 postsäckar till USA.

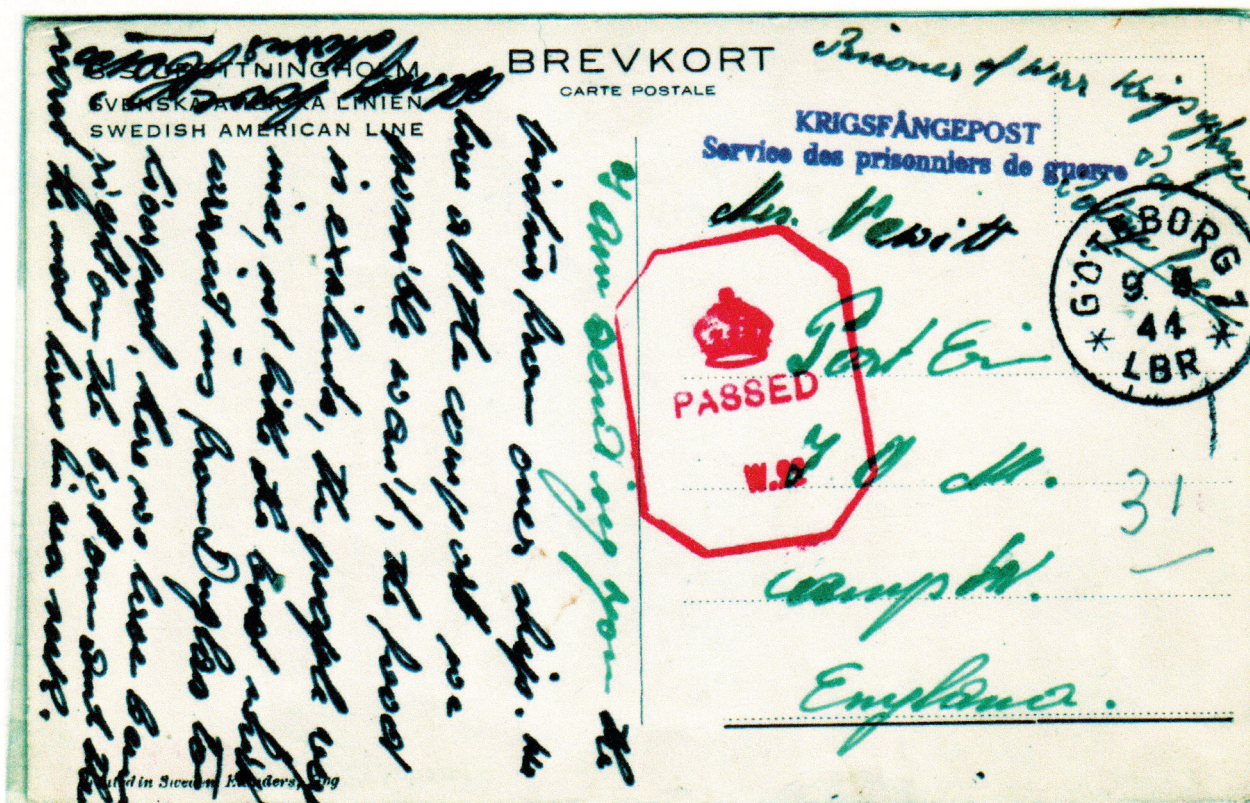
Skeppet ARUNDEL CASTLE ankom 9.9.44 med 900 tyska soldater från Nordafrika, div. rester Rommels ökerarmé.

M/S Gripsholm kom från N.Y den 7.9.44 med 682 tyska soldater och civila. Många hade blivit tillfångatagna i Tunisien, El Alamein, Italien och Frankrike. Vid hamn låg lasaretsfartyget som drekt tog emot 132 sängliggande.

Drottningholm ankom från England med 500 tyska kvinnor och barn från krigsläger på Isle of Man. Tillsammans med dessa kom också ett antal finska soldater

Tåg från Trelleborg ankom till Frihamnen för att lasta över 1700 amerikanska och brittiska soldater. 400 av dessa var sängliggande och fördes direkt till Gripsholm övriga inkvarterades i Göteborg.

INTERNERINGSPOST – KRIGSFÄNGEPOST

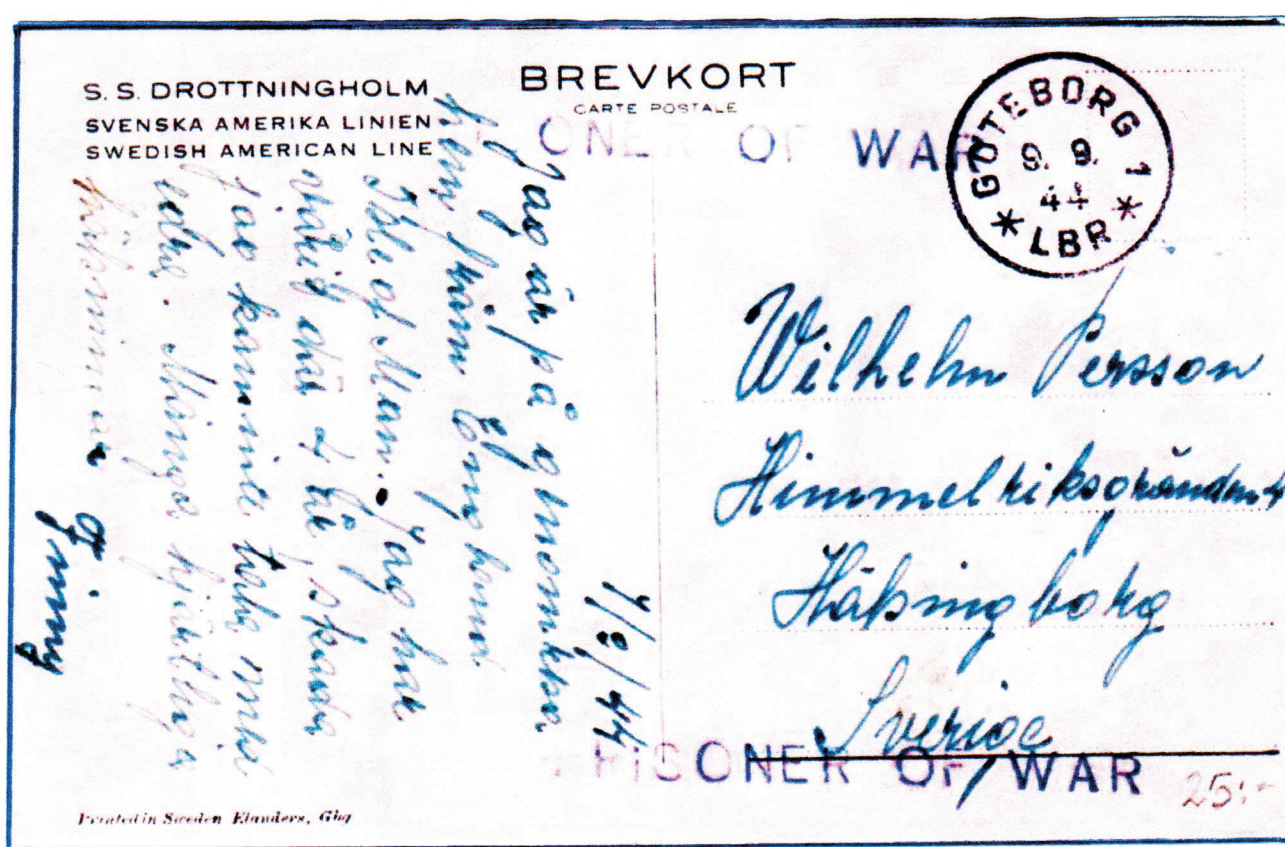
Krigsfångeförsändelser från GÖTEBORG till HAMBURG/Tyskland 7.9.44 och till I.O.M./ U.K. den 9.9.44.

Den 7.9.44 ankom M/S Gripsholm och den 8.9.44 anlände S/S Drottningholm till Göteborg för utväxling av krigsfångar och krigsfångepost mellan de krigförande parterna genom Röda Korsets förmedling. Stämplarna "PORTOFRITT" resp. "KRIGSFÄNGEPOST" har funnits vid Göteborg 1 (FMP 6/PCA 6). Vid PCA 6 granskades militärpost från Göteborgsområdet fram till 16.12.44.

Krigsfångeförsändelser i samband med båtarna DROTTNINGHOLM och GRIPSHOLM ankomst och krigsfångeutväxlingen i Göteborg i september 1944.

Vykort från GÖTEBORG 8.9.44 till HAMBURG/Tyskland stämplat "PORTOFRIIT/ Franchise postale conv. Art.49" Kortet är censurerat i Berlin.

Brevkort avstämplat GÖTEBORG 9.9.44 till HÄLSINGBORG. Portofri försändelse stämplat "PRISONER OF WAR". Kortet är daterat den 7.9.44 och av texten frmgår att avsändaren har varit internerad på Isle of Man i 4 år. Avsändaren har troligen varit civilinternerad.

Den 10 september 1944 avgick Gripsholm från Göteborg med utväxlade krigsfångar via Liverpool/England till New York/USA.
På denna tur tvingades GRIPSHOLM att gå in till Kristiansand/Norge.

SPIONAGE I GÖTEBORG

Staffan Karlsson

Vid Tyska Generalkonsulatet i Göteborg fanns en sekreterare Herbert Patzelt och hans hustru Berta, båda arbetande för SD (Tyska säkerhetstjänsten)

Patzelt var NSDAP:s (Nationalsocialistiska tyska arbetarpartiet) ortgruppsledare i Göteborg. Hans agent var Carl Göran Edqvist (1905-1995). Han hade deltagit i finska Vinterkriget. 1941 blev han ombudsman för Nysvenska Rörelsen. 1944 träffade han den danske motståndsmannen Erik Poul Smidt-Hansen. De kände varandra sedan Vinterkriget.

Smidt-Hansen och en amerikan Robert Raymond Kelly arbetade på passagerarfartyget "M/S Gripsholm" som ankom till Göteborg den 7.9.44 för utväxling av krigsfångar och krigsfångepost. Smidt-Hansen och Kelly skulle smuggla ut underrättelser från Danmark till USA. Detta fick Edqvist höra och rapporterade detta till Patzelt, vilken fick Gestapo att beordra in "Gripsholm" till Kristiansand i Norge den 11 september 1944. Smidt-Hansen blev arresterad och förd till Møllegata 19 i Oslo för förhör och senare förd till fångläger (Sachsenhausen) i Tyskland.

Edqvist flydde till Norge och fortsatte sin SD-tjänst under namnet Karl Dogger och sedan som SS-Oberstumsführer i Tyskland. 1945 återfanns han i ett amerikanskt fångläger på Capri i Italien. På hösten återkom han till Sverige och arresterades och dömdes till fängelse i två månader för olovlig underrättelseverksamhet.

